

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)

Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)

Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)

Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)

Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)

România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)

Mitul democrației (2003)

Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)

Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)

Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)

Tinerete fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)

Occidentul. O interpretare istorică (2007)

Napoleon III cel neiubit (2008)

„Germanofili”. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)

Franța, hegemonie sau declin? (2010)

Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)

Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)

Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)

Explorarea imaginară a spațiului (2012)

De ce este România altfel? (2012)

Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)

Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)

Balcic. Micul paradis al României Mari (2014)

LUCIAN
BOIA

PRIMUL RĂZBOI
MONDIAL

Controverse, paradoxuri,
reinterpretări

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu, Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Lucrare executată la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOIA, LUCIAN

Primul Război Mondial: controverse, paradoxuri,
reinterpretări / Lucian Boia. – București: Humanitas, 2014
ISBN 978-973-50-4416-9
94(100)"1914/1918"

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cuvânt înainte

SE ÎMPLINESC O SUTĂ DE ANI de la declanșarea Primului Război Mondial. Puține episoade ale istoriei rămân atât de adânc ancorate în memoria colectivă. Perfect explicabil: este evenimentul fondator al lumii în care trăim. Multă vreme văzut strict în termeni conflictuali (dreptatea noastră, vinovăția altora), Primul Război Mondial își caută acum o elaborare deschisă și liberă de prejudecăți, susceptibilă de a fi împărtășită de toate părțile cândva în conflict. Nu e o utopie: francezii și germanii, cei mai învrăjbiți dintre adversari, au reușit să elaboreze, pe o singură voce, un manual de istorie franco-german. Când vor atinge maghiarii și românii o asemenea performanță?

Ceea ce propun acum se înscrie în acest curent de reelaborare istoriografică. Nu este o istorie „completă“, ci un comentariu: o suită de interpretări, în jurul unor probleme-cheie. Succinta cronologie alăturată îl va ajuta pe cititor să se orienteze în plan evenimential. Un eseu nefiind o operă de erudiție, am restrâns la minimum trimiterile bibliografice, indicând doar acele lucrări din care am preluat pasaje sau interpretări personale ale autorilor.

Scurtă cronologie

1914

- 28 iunie – atentatul de la Sarajevo căruia îi cad victime arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, și soția sa
- 23 iulie – Austro-Ungaria adresează un ultimatum Serbiei
- 28 iulie – Austro-Ungaria declară război Serbiei
- 30 iulie – Rusia decretează mobilizarea generală (urmată de Austro-Ungaria, la 31 iulie)
- 1 august – Germania declară război Rusiei
- 3 august – Germania declară război Franței și invadează Belgia
- 4 august – Marea Britanie declară război Germaniei

- 6–13 septembrie – bătălia de pe Marna; înfrântă, armata germană abandonează o parte din teritoriul ocupat în Franța
- 23–30 august și 8–10 septembrie – victorii germane împotriva armatei ruse la Tannenberg și la Lacurile Mazuriene
- 3 noiembrie – Imperiul Otoman intră în război de partea Puterilor Centrale

1915

- februarie–decembrie – eșecul operațiunilor anglo-franceze în Dardanele și în peninsula Gallipoli
- 24 mai – Italia declară război Austro-Ungariei
- octombrie – un corp expediționar franco-britanic debarcă la Salonic. Bulgaria intră în război alături de Puterile Centrale
- noiembrie–decembrie – Serbia e ocupată în întregime de trupele germane, austriece și bulgare

1916

- februarie–decembrie – bătălia de la Verdun
- iulie–noiembrie – ofensiva anglo-franceză de pe Somme
- 27 august (14 august pe stil vechi) – România declară război Austro-Ungariei; armata română trece frontiera în Transilvania
- 6 decembrie – armata germană intră în București

1917

- ianuarie – Germania decide războiul submarin nelimitat
- 12 martie (27 februarie pe stil vechi) – „revoluția din februarie“ în Rusia; abdicarea țarului Nicolae II (15 martie)
- 6 aprilie – Statele Unite ale Americii declară război Germaniei
- iulie–august – armata română rezistă pe frontul din Moldova (bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz)
- 7 noiembrie – insurecția bolșevică la Petrograd (în jargon comunist: „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie“)

1918

- 3 martie – Pacea de la Brest-Litovsk între Puterile Centrale și Rusia consfințește destrămarea fostului imperiu rus
- 9 aprilie (27 martie pe stil vechi) – unirea Basarabiei cu România
- 7 mai – Tratatul de pace de la București, între România, Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Imperiul Otoman
- 21 martie–iunie – ofensiva germană în Franța
- 18 iulie – declanșarea contraofensivei aliate
- 29 septembrie – Bulgaria încheie armistițiul
- 30 octombrie – guvernul otoman semnează armistițiul

- 3 noiembrie – semnarea armistițiului cu Austro-Ungaria, care încetase de fapt să mai existe, în urma independenței proclamate, în ultimele zile ale lunii octombrie, de cehi, croați, sloveni și unguri
- 28 noiembrie – unirea Bucovinei cu România
- 1 decembrie – Adunarea Națională de la Alba Iulia proclamă unirea Transilvaniei cu România

Tratatele de pace

- 28 iunie 1919 – Tratatul de la Versailles cu Germania
- 10 septembrie 1919 – Tratatul de la Saint-Germain cu Austria
- 27 noiembrie 1919 – Tratatul de la Neuilly cu Bulgaria
- 10 august 1920 – Tratatul de la Trianon cu Ungaria
- 12 noiembrie 1920 – Tratatul de la Sèvres cu Imperiul Otoman
- 24 iulie 1923 – Tratatul de la Lausanne cu Turcia

Un dezastru care se putea evita

O ÎNTREBARE-CHEIE: trebuia neapărat să se întâmple? Ar fi putut istoria să evite Primul Război Mondial și, implicit, pe cel de-al doilea, consecința nemijlocită a celui dintâi? Asemenea întrebări nu sunt pe placul istoricilor, fiindcă deschid fereastra spre *ucronie*, cu alte cuvinte spre o istorie fictivă, desprinsă la un moment dat de istoria reală, în urma unei intervenții „perturbatoare”. Desprinsă pentru totdeauna. Fiindcă o istorie fără Primul Război Mondial n-ar fi doar o istorie fără Primul Război Mondial, ci și, în continuare și până la capăt, o istorie *alta* (imposibil de apreciat în ce măsură, dar, în orice caz, nu identică în raport cu evoluțiile pe care le cunoaștem).

Totuși – orice ar zice istoricii, refractari, de felul lor, la tot ce „ar fi putut să fie“ – ucronia se întrezărește, apare discret, în „fligran“, în orice tentativă de deslușire a cauzalității istorice. Odată ce selectăm un anumit factor cauzal, vrem să spunem că, în absența acestuia, evenimentul cercetat nu s-ar mai fi petrecut sau s-ar fi petrecut în alt chip; s-ar fi înlocuit, așadar, un segment de istorie cu altul.

Din păcate, istoria este incapabilă să definească științific, și fără putință de tăgadă, raporturile de cauzalitate. Pentru simplul motiv că nu e o știință experimentală. N-avem cum să refacem procesul istoric de câte ori ar fi nevoie, modificând unul sau altul dintre elementele amalgamului, pentru a cântări consecințele. Nu-l putem exclude pe Napoleon din istorie ca să aflăm ce s-ar fi întâmplat fără el și, în felul acesta, să apreciem ponderea lui istorică „exactă“. Putem proceda la asemenea modificări doar în imaginație și, astfel, să reconstituim mental ceea ce credem că s-ar fi putut întâmpla: totul în planul reprezentărilor, nu al realităților. Altfel spus, descifrarea mecanismului istoriei e o chestiune de pură speculație intelectuală care, chiar atunci când ni se pare întru totul convingătoare, nu are cum să ofere proba concludentă, garanția sigură a adevărului.

De altfel, cauzalitatea însăși a ajuns să fie un concept cam prăfuit. În istorie, nu se înșiră, așa simplu, cauze și efecte. Sunt interacțiuni, nenumărate, orice se întâmplă fiind de regulă, concomitent, cauză și efect, într-un ocean de cauze și efecte. Un istoric făcea cândva observația că cele două procese majore aflate la originea ascensiunii Occidentului în secolul al XII-lea, și anume, sporul demografic și creșterea randamentului agricol, nu-și găsesc o relație limpede de ordin cauzal. Nici nu și-o vor găsi vreodată. N-are rost să ne întrebăm dacă randamentul agricol a generat creșterea populației sau dacă nu cumva, invers, creșterea populației a stimulat randamentul agricol. Cei doi factori, pur și simplu, au interacționat. De fapt, au interacționat multiplele elemente care îi compun și, alături de acestea, toți ceilalți factori înglobați în țesătura epocii.

Modul în care izolăm și combinăm „cauzele“ ține mai mult de privirea istoricului decât de mecanismul intim al istoriei. Istoricul tradițional vâna anecdota: cauzele mici (susceptibile de consecințe mari). Istoricul modern preferă, de departe, structurile complexe: cauzele mari. E în căutare de determinări masive, și nu de întâmplări mărunte, care abia de zgârie suprafața evoluțiilor istorice.

Ne întoarcem acum la Primul Război Mondial. Cauzele mari, structurale, ale acestuia însumează puternicele contradicții dintre puterile europene, ajunse la o stare de tensiune fără precedent. Într-o viziune dominată de filozofia „cauzelor mari“, războiul *trebuia* să se petreacă. De mirare doar cum nu a început mai devreme. Așa cum scria Henry Kissinger: „Aspectul cu adevărat uluitor al izbucnirii Primului Război Mondial nu este faptul că o criză mai simplă decât altele care fuseseră rezolvate a dus în cele din urmă la declanșarea unei catastrofe planetare, ci că a durat atât de mult până s-a aprins scânteia“.¹

Și dacă mecanismul istoriei e totuși mai complex și nu se mărginește la acțiunea tiranică a „cauzelor mari“? Dacă, pentru a întoarce pe partea cealaltă nedumerirea lui Kissinger, folosindu-ne de aceleași cuvinte, „aspectul cu adevărat uluitor al izbucnirii Primului Război Mondial a fost tocmai faptul că o criză mai simplă decât altele care fuseseră rezolvate a dus în cele din urmă la declanșarea unei catastrofe planetare“? De ce, neapărat, să ne mirăm că până la 1914 crizele au fost toate depășite, și să nu ne mul-

1. Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994; *Diplomația*, trad. rom de Mircea Ștefancu și Radu Paraschivescu, All, București, 1998, p. 173.